

*Дорошенко Т.В.,
завідувач кафедри естетичного виховання,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ХУДОЖНЯ САМОДІЯЛЬНІСТЬ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ В 50-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ЗАСІБ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Позакласна музична робота в школі є природним продовженням уроків співів. Вона сприяє піднесенню загальної культури підрастаючого покоління, зміцнює в учнів почуття колективізму, допомагає розв'язувати завдання навчально-виховної роботи, не підмінюючи, а доповнюючи класні заняття зі співів.

Однією з ділянок позакласної музичної роботи в школі є розвиток індивідуальних творчих здібностей учнів, задоволення їх духовних інтересів, виховання художніх почуттів і смаків [4, с.4].

Складовою частиною виховної роботи в позакласний час є прищеплення дітям інтересу до музики, навчання їх співу, гри на музичних інструментах, розвиток художніх смаків. Тільки на уроках не завжди є можливість повністю розв'язати більшість завдань музичного виховання учнів, а тим паче забезпечити підготовку необхідної кількості музичних номерів для виступів на шкільних ранках, урочистих зборах, святах, зустрічах тощо. Великі можливості для цього є у вчителя під час позакласної роботи з музики і співів.

Мета статті – проаналізувати форми художньої самодіяльності в загально-освітніх школах України в 50-х – першій половині 60-х років ХХ століття та обґрунтувати їх значення у музично-естетичному вихованні учнів.

В 50-х – першій половині 60-х років у багатьох школах республіки склалася вже певна система позакласної музичної роботи з дітьми. Різноманітність форм цієї роботи забезпечувало масову участь у ній учнів і задоволення запитів, індивідуальних нахилів окремих дітей [5, с. 63].

Організація і проведення в школі ранків, музичних вечорів розширювало кругозір учнів, збільшувало їх знання в галузі мистецтва, знайомлячи з кращими зразками класичної музики і фольклору. Діти вчилися слухати і розуміти музику, що підвищувало їх музичну і загальну культуру. Поряд з прищепленням любові до мистецтва музичні вечори сприяли вихованню культури мовлення і поведінки, викликали емоційне піднесення, яке в свою чергу сприяло збудженню думки і бажання працювати серйозніше і наполегливіше, що позитивно впливало на успішність учнів [4, с. 35].

Поряд з конкурсами на краще виконання пісні корисною і необхідною формою масової музично-хорової роботи у школі в ці роки було свято пісні, яке слугувало творчим звітом про річну хорову діяльність всього учнівського колективу. Охоплюючи широкі кола учнів, свято пісні було яскравим показником розвитку дитячої хорової культури і музичної художньої самодіяльності. У багатьох школах України свята пісні стали шкільною традицією. Здебільшого їх проводили навесні, як заключний акорд навчального року. Програма свята складалася з виступів хорів різних вікових груп,

вокальних ансамблів, соло, музичних, танцювальних і інструментальних номерів, а також масового співу всієї школи [4, с.57-58].

Традицією стало щорічне проведення свята пісні у Київській залізничній школі № 46. Вперше воно було проведене у 1954 році на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією, а після цього стало щорічним святковим фіналом навчального року [4, с.59].

Підсумком позакласної діяльності учнів в галузі мистецтва були шкільні огляди художньої самодіяльності. Вони давали можливість проаналізувати якість роботи в галузі естетичного виховання дітей за навчальний рік і врахувати допущені недоліки при організації її в наступному році. На шкільних оглядах відбиралися також кращі номери для міжшкільних і районних олімпіад учнівської самодіяльності [4, с. 60].

У процесі організації і проведення різноманітних позакласних заходів з музики вчителі і піонервожаті особливу увагу приділяли розвитку художніх смаків усіх дітей, незалежно від того, чи мають вони яскраво виявлені музичні здібності, чи ні.

Л.О. Хлебникова наголошувала на тому, що нерідко існувала практика завчасного поділу учнів на "здібних" і "нездібних" до співу, що задавало великої шкоди справі музичного виховання. Учителі й вожаті, – зазначала вона, – працюють тільки з дітьми, які мають музичні здібності, залишаючи поза увагою жовтень з слабо розвиненим музичним слухом. Це призводить до того, що частина учнів не бере участі в позакласній роботі з музики, не виступає на святах, урочистих зборах, оглядах художньої самодіяльності. Поступово діти, які потрапили до розряду "безголосих", втрачають віру в свої сили і зовсім перестають співати [2, с. 3].

Отже, неправильна практика навчання співу, що склалася в ряді шкіл, заважала справі естетичного виховання учнів. Учителі та вожаті, які проводять заняття з музики з дітьми молодшого шкільного віку, – зазначає Л. Хлебникова, – повинні пам'ятати, що музичний слух не є чимось сталим і незмінним. Досвід передових педагогів, керівників шкільних гуртків художньої самодіяльності підтверджує, що всіх учнів, які не мають фізичних вад слуху, можна навчати співати і грати на музичних інструментах [2, с. 3].

Художня самодіяльність дітей, як цілеспрямована й організована діяльність в окремих галузях мистецтва, виникла разом зі школою нового типу, на той час – радянською школою, завданням якої було здійснення основної мети виховання – всебічного розвитку людини.

Радянська школа створила широкі можливості для прояву ініціативи й самодіяльності дітей у всіх галузях шкільного життя. Це позитивно вплинуло й на розвиток самодіяльності учнів у галузі хорового співу. Покращенню музичного виховання і зростанню якості художньої самодіяльності сприяла широка підготовка кадрів, видання методичної літератури і спеціально дитячого репертуару.

Особливо поживавилась художня самодіяльність школярів України у зв'язку з підготовкою до відзначення 300-річчя возз'єднання України з Росією. На честь знаменної дати влітку 1954 р. відбулося піонерське свято дружби. У

гості до українських школярів прибуло понад 88 учнів шкіл РСФСР з театральними, хоровими і танцювальними колективами.

Кращими було визнано хор Хустського районного будинку піонерів Закарпатської області та дитячий хор Київського будинку вчителя.

Грамотами Міністерства освіти УРСР та ЦК ЛКСМУ були нагороджені танцювальні колективи Київського та Харківського палаців піонерів, духовий оркестр Дергачівського дитбудинку Харківської області, ансамбль бандуристів 20-ї Сумської школи та оркестр народних інструментів Луганського палацу піонерів.

Відзначаючи великі успіхи в розвитку художньої самодіяльності дітей, Міністерство культури та Міністерство освіти УРСР звернули увагу на ряд недоліків у роботі гуртків. Внаслідок того, що деякими хоровими гуртками керували нефаківці з музики, виконавці неправильно дихали під час співу, невірно утворювали звук. Все це призводило до втрати голосу, і багато здібної молоді не мало можливості поповнити ряди самодіяльних і професіональних вокально-хорових колективів [5, с. 29].

З метою охорони та виховання дитячих голосів і подальшого розвитку музично-хорової самодіяльності в школах Міністерство освіти УРСР запропонувало обласним, міським та районним відділам народної освіти, а також директорам шкіл "забезпечити, починаючи з 1954/55 навчального року, організацію в кожній школі 2-голосного хору з учнів молодшого віку (I-IV класи) та 3-4-голосного однорідного або мішаного хору з учнів середнього і старшого віку, особливо хорів а капелла [1].

Яскраво продемонстрували величезні успіхи в справі розвитку самодіяльного мистецтва України огляди 1956, 1957 та 1958 років. Багато дитячих хорових колективів досягли професійної майстерності і високої культури. Збільшилась кількість оркестрів (симфонічних, духових, народних інструментів), ансамблів баяністів, самодіяльних піонерських театрів тощо. Виникли нові форми дитячої творчості – ансамблі пісні і танцю, театралізовані колективи та ін.

З кожним роком зростала кількість учнів, що бажали навчатися грати на якомусь музичному інструменті, але у зв'язку з тим, що музичні школи не могли охопити всіх бажаючих, Міністерство освіти УРСР у 1955 р. запропонувало директорам шкіл організувати за рахунок батьків гуртки для навчання гри на музичних інструментах. Такі гуртки успішно стали працювати при багатьох школах республіки.

Велику роль у художньому вихованні дітей в цей період відігравали музичні лекторії, створені у багатьох містах України. У Києві такі спеціальні лекторії для школярів працювали при Колонному залі ім. М.Лисенка та при консерваторії ім. П. Чайковського. Студенти старших курсів історико-теоретичного факультету проводили значну роботу серед київських учнів; читали лекції про те, як слухати й розуміти музику, про творчість українських, російських, західноєвропейських композиторів-класиків та наших сучасників. Лекції супроводжувалися музичними ілюстраціями [5, с.30].

У 1958 р. замість республіканського огляду було проведено кущові огляди в Києві, Харкові, Львові, Одесі і Донецьку. Це дало змогу більш глибоко

ознайомитись із досягненнями митців на місцях і виявити масовість дитячої художньої творчості.

Велику допомогу вчителям співів і керівникам хорових колективів надавали інститути підвищення кваліфікації вчителів. Так, при Вінницькому обласному інституті вдосконалення кваліфікації вчителів було створено курси, де велика група вчителів співів області навчалася за програмою музичного училища, складала заліки та екзамени. Випускники звітували перед державною екзаменаційною комісією музично-педагогічного училища. Десятки вчителів Вінниччини отримали дипломи про закінчення середнього музичного закладу.

Питання музично-естетичного виховання, розвитку художньої самодіяльності в країні хвилювали широкі кола громадськості. Всесоюзний з'їзд радянських композиторів, який відбувся в 1957 р., вказав на потребу приділити естетичному вихованню серйозну увагу, залучати до роботи з колективами художньої самодіяльності діячів радянського музичного мистецтва [5, с.32].

В ці роки характерним у розвитку хорової самодіяльності школярів була органічна єдність її з іншими формами музичного виховання й з усією системою естетичного виховання в школах.

Крім великої навчальної роботи в гуртках вокально-хорової самодіяльності, важливе місце посідали творчі вечори, зустрічі з працівниками музичного мистецтва, відвідування оперних вистав і концертів, проведення конкурсів на краще виконання пісні й шкільних свят пісні.

Зазначений період розвитку музично-естетичного виховання позначився значним підвищенням культури виконання, освоєнням складних творів, поєднанням різних жанрів музичного мистецтва. Паростками нового стали спільні концерти самодіяльних дитячих та професіональних колективів. На авторських концертах композитора Д.Б. Кабалецького в м. Києві в грудні 1961 р. разом з професіональним колективом Державного симфонічного оркестру УРСР виступила учениця VII класу Ірина Тасіна, що виконала III концерт для фортепіано з оркестром, присвячений радянській молоді. А кантата "Пісня ранку, весни та миру" і дитячі пісні "Піонерська ланка", "Шкільні роки", "На добраніч", прозвучали у виконанні хору хлопчиків Жовтневого палацу культури і хору Дарницького будинку піонерів (м. Київ). Зведеним хором диригував сам автор.

Хорова самодіяльність школярів тісно перепліталася з роботою шкільних музичних лекторіїв, проведенням свят, урочистих та тематичних музичних вечорів, самодіяльністю піонерських загонів і дружин.

Цікаво й цілеспрямовано проводилася музична робота з дітьми в середній школі № 34 м. Львова (музичний керівник Р.Р. Кокотайло). З 1959 р. тут працював учнівський університет культури, в роботі якого значне місце займало ознайомлення учнів із скарбами музичної культури.

Для проведення занять в університеті культури школа запрошувала кваліфікованих лекторів, драматичних акторів, оперних співаків, художників, письменників. Лекції ілюструвалися виконанням відповідних творів. Виконавцями здебільшого були студенти Львівської консерваторії, хор, оркестр та співаки – солісти музично-педагогічного училища [5, с. 64].

Для учасників хору систематично організовувалися культпоходи до оперного театру. Перед такими культпоходами проводилися вступні бесіди або

короткі лекції, під час яких учні ознайомилися з біографією композитора, його творчістю, аналізували лібрето опери, слухали окремі арії та хори. Така підготовча робота полегшувала сприймання опери, правильно спрямовувала увагу слухачів і допомагала їм зрозуміти музику.

Значний виховний вплив на учасників хорової самодіяльності мало створення в школі первинної організації "Хорового товариства Української РСР". Такі товариства існували в той період у багатьох школах України. Вони сприяли масовому розвитку дитячого хорового мистецтва [5, с. 65].

Таким чином, в кінці 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. в багатьох школах Української РСР поживалась робота учнівських гуртків музичної художньої самодіяльності. Їх успіхи нерозривно були пов'язані з діяльністю жовтеньських хорів, організованих у будинках піонерів, у школах, піонерських таборах тощо. Окремі з них, наприклад, хор учнів молодших класів в Дарницькому будинку піонерів м. Києва, самодіяльні колективи жовтень в середній школі № 28 м. Львова, школі-інтернаті №6 м. Запоріжжя вважалися одними з кращих у республіці [2, с. 3-4].

Проте, як зазначає Л.О. Хлебникова, ще не в усіх школах на той період було добре поставлено справу музичного виховання учнів молодших класів. Багато недоліків в організації самодіяльності дітей можна пояснити відсутністю погодженості в роботі вчителів співів і вожатих жовтеньських груп. Комсомольці і піонери, які працювали з жовтеньками, здебільшого не мали ще педагогічного досвіду і необхідних знань з музики. Тому вони не завжди були спроможними самостійно проводити роботу з музики і співів. Тимчасом їх енергія, ініціатива й бажання працювати в поєднанні з досвідом учителя співів давали добрі наслідки.

Успіх у справі музичного виховання жовтень не малою мірою залежав також від того, чи обізнані були вчителі і піонервожаті зі специфікою організації роботи з музики, з особливостями добору пісенного репертуару для шкільних хорів, формування в дітей музичних уявлень, вироблення в них співацьких умінь і навичок. Враховуючи це, ряд педагогів-музикантів на основі досвіду шкіл, в яких було добре поставлено художню самодіяльність учнів, видавали методичну літературу, в якій містилися поради щодо організації позакласної музично-виховної роботи з учнями, пропонували конкретний музичний матеріал, що міг бути використаний для підготовки виступів дітей на шкільних традиційних святах, під час конкурсів на краще виконання пісень і танців та ін. [2, с. 4].

Велике значення для правильного спрямування і піднесення методичного рівня позакласної музично-виховної роботи, музично-естетичного виховання учнів в цілому мали підручники та методичні посібники, що видавалися в ті роки.

В Україні вперше в Радянському Союзі був підготовлений підручник "Сольфеджіо" для початкових класів загальноосвітньої школи, видані праці з методики музичного виховання – "Масова хорова робота в школі", "Про виправлення деяких недоліків звуковисотного інтонування в учнів I класу початкової школи", "Основні питання методики навчання співів у початкових класах (автор вказаних праць О.Г. Раввінов), "Свято пісні в початкових класах" (автор О.П. Шиденко), "Засоби активізації учнів на уроках співів у початкових класах" (автор С.Я. Брандель), "Як навчити першокласників нотної грамоти

(автор Є.І. Деркач), підручники зі співів для школи, численні статті у журналах і газетах з питань художньої самодіяльності.

У зазначений період посилилася методична робота під егідою Всесоюзної естетичної комісії. Були видані цікаві роботи В.М. Шацької з досвіду музичного виховання (Шацкая В.Н. Музыка в школе. Ч.1. – М., 1950; Ч.2. – М., 1963) [3]. На той час одним із авторів численних публікацій статей та книг з проблем музично-естетичного виховання школярів була Людмила Олександрівна Хлебникова. Так, у книзі "Позакласна робота з музики та співів у школі" [4] висвітлюються різні форми позакласної музично-хорової роботи з учнями. Велика увага приділяється питанням масової роботи: проведенню музичних вечорів, конкурсів, свят пісні, оглядів художньої самодіяльності. Автор розповідає про музично-хорову роботу в гуртках і колективах, вокальних та інструментальних ансамблях, оркестрах, гуртках і товариствах любителів музики. В книзі подається тематика музичних вечорів, примірні програми свят пісні, конкурсів тощо. В книзі "Музичне виховання жовтенят" [2] автор на основі досвіду музичного виховання дітей молодшого шкільного віку подає методичні поради щодо формування у жовтенят співацьких умінь і навичок, висвітлює окремі форми музичної роботи з учнями 1-3 класів (хоровий і сольний спів, музичні свята врожаю, Новорічної ялинки, проведів букваря, інсценування пісень, танці під спів, конкурси, музичні ігри тощо).

В цей період була видана книга Л.О. Хлебникової "Хорова художня самодіяльність у школі як засіб естетичного виховання учнів" [5]. Автор, торкаючись таких питань як: історія розвитку музичного виховання і хорової художньої самодіяльності учнів, внесок українських композиторів у методику музичного виховання дітей, зміст, форми і методи роботи з хоровою самодіяльністю в школі, показала, як саме і якими шляхами хорова художня самодіяльність впливає на музично-естетичне виховання та естетичний розвиток людини в цілому.

Таким чином, система позакласної музичної роботи з дітьми, що склалася в Україні в 50-х – першій половині 60-х рр. забезпечила масову участь у ній учнів і задоволення їх індивідуальних нахилів і потреб. Питання музично-естетичного виховання учнів, організації художньої самодіяльності в школі продовжували хвилювати широкі кола громадськості, тому зазначений період позначився проведенням значної кількості мистецьких заходів, публікацією численних статей, книг з цієї проблеми.

Література

1. Про розвиток музично-хорової самодіяльності в школах УРСР / Наказ № 784/414 від 3.IX.1954 р., зб. наказів МО УРСР, 1954, №18.
2. Хлебникова Л.О. Музичне виховання жовтенят. – К.: Радянська школа, 1965. – 116 с.
3. Шацкая В.Н. Музыка в школе. Ч.1. – М., 1950; Ч.2. – М., 1963.
4. Хлебникова Л.О. Позакласна робота з музики та співів у школі. – К.: Радянська школа, 1961. – 90 с.
5. Хлебникова Л.О. Хорова художня самодіяльність у школі як засіб естетичного виховання учнів. – Київ: Радянська школа, 1964. – 82 с.